

A Nagykároly környéki svábok a tizennyolcadik századi nagy népmozgások során kerültek a Partiumba, telepítés útján. Túlnyomó többségük a mai Württemberg területéről érkezett, pontosabban a Duna és a Bodeni-tó közt fekvő ún. felsősváb területről (Oberschwaben), de elvétve más német tartományból, Badenből, Sankt-Gallenből is telepítettek ide családokat.¹ Vonház István és Teiszler Pál² áttekintései nyomán harminc “sváb” települést vehetünk számba. Ezek: Csanálos, Mezőfény, Mezőpetri, Kisdengeleg, Kálmánd, Nagymajtény, Gilvács, Szakasz, Béltek (homogén sváb falvak); Kaplony, Vállaj, Mérk, Zajta, Józsefháza (sváb és magyar eredetűektől vegyesen lakottak); Csomaköz, Szaniszló, Mezőterem, Királydaróc, Erdőd, Nagykároly, Tasnád, Tasnádszántó (román, sváb és magyar eredetűektől vegyesen lakottak); Krasznaterebes, Madarász, Színfalu, Nagyszokond, Krasznasándorfalu, Barlafalu, Nántú (román és sváb eredetűektől lakottak). A felsorolt települések közül Mérk és Vállaj a “sváb tömb” Magyarországra szakadt részét képezi, Zajta szintén a mai Magyarország területén található, de második kirajzás eredménye, területileg is izolált. A szóban forgó népességről szóló igencsak csekély szakirodalom szívesebben nevezi őket németeknek, de ők magukat sváboknak, *sovábok*nak hívják, így én is ezt a megnevezést használom.

Tulajdonképpen sváb tömbközösség a magyar nyelvterületen kizárólag a Szatmár megyei, „[a] közvélemény azonban svábnak nevezi a történeti Magyarország területén lakó németeket, a szepesi szászok, a bányavárosi németek és az erdélyi szászok kivételével.”³ Hutterer Miklós a magyarországi német nyelvjárásokat áttekintő tanulmányában megállapítja, hogy sváb eredetű népesség más magyar nyelvterületen is integrálódott a német közösségekbe (illetve helyenként azoknak alapját képezte), ám homogén sváb terület valóban csak a Nagykároly környéki. Ezt az ott beszélt (német) nyelvjárás is alátámasztja: „A sváb nyelvjárás legtisztábban a szatmári csoportnál maradt fenn”.⁴

Részleges akkulturáción átesett közösségekről van szó, melynek során nyelvcserejük is megtörtént. Talán Kisdengeleg, avagy ahogyan a környékeliek hívják, *Csárda* az egyetlen sváb falu, ahol még általánosan beszélik a nyelvet. Teiszler Pál 1973-as kiadású könyvében sváb első nyelvet használó faluközösségként

---

¹ Vonház é. n.

² Teiszler 1973

³ Magyar Néprajzi Lexikon

⁴ Hutterer 1973, 97. o.

tünteti fel Csárdán kívül Színfalut, Alsóhomoródot és Nagyszokondot is⁵. Mára azonban ezekben a helységekben is végbement a nyelvcsere, annyi különbséggel, hogy inkább az elrománosodás a jellemző.

“Ott, hol a dusan termő alföldi talaj a “Nyírség” futóhomokjába megyen át, őserejű földjén épülve találjuk Mezőfény falut”⁶. Mezőfény (románul: Foieni, németül: Fienen) partiumi község, a romániai Szatmár megyében, Nagykárolytól öt kilométerre fekszik, nyugati irányban, közvetlenül az országhatár mellett. Már az első foglalásokkor a Kuplon nemzetség tulajdona, így lesz a Károlyi család birtoka. Első írásos említése az 1332 – 1337-es pápai tizedjegyzékben található. A tizenhetedik század végére gyakorlatilag kipusztul, első német telepesei 1720-ban érkeztek.

A Tempfli család Mezőfényen él, három generáció, ugyanabban a családi házban. Az „első generáció” képviselője, M. 1934-ben született, férje, B. már meghalt. Fia G. 1955-ös születésű, míg G. felesége I. 1958-as. G.-nek és I.-nek két gyermeke van, Cs. (1979), aki Budapesten él, és E. (1984).

1. Kettős identitás

Az identitás fogalmának, a fogalom használati módjainak, értelmezéseinek rendkívül nagy szakirodalma van, a különböző tudományterületeknek, szociálpszichológiának, szociológiának, antropológiának, néprajznak stb. megvannak az úgynevezett „alapmegközelítései”, de még ezeken kívül is léteznek különböző dekonstrukciók, újraértelmezések és így tovább. A problémakörön belül ugyancsak sokat tárgyalt az etnikai, nemzeti, etnokulturális identitás(ok) vetülete, avagy önmagában az etnicitás fogalmaköre. Ennek a szakirodalomnak a tárgyalása önmagában többet igényelne, mint egyetlen dolgozat, így nekem sem áll módomban részletesen foglalkozni fogalomtisztázásokkal. Ezért a definíciók közötti lavírozás helyett a szakirodalom etnicitásra, etnikai identitásra, nemzeti identitásra vonatkozó néhány, a téma szempontjából fontos és érdekes megállapítását fogom kiemelni csupán, ezzel a „körvonalazó” módszerrel próbálva meg a terminusok meder nélkülségét szabályozni. Ezen fogalmak amúgy is túlságosan komplexek, nem csak a mindennapi beszédmód szintjén, ahhoz, hogy egy bevezető szöveg által még befogadható meghatározások relevánsan lefedhetnék forgalomban lévő jelentéseiket.

---

⁵Teiszler 1973, 13. o.

⁶ Szolomájer 1926, 5. o.

Az említett „alapmegközelítések” közül Barth⁷ és Bourdieu⁸ vonatkoztatási rendszereit tekintem keretmeghatározónak. Az identitásról általában szólva is elmondható, hogy jellemzően dinamikus, legstabilabb válfajai is permanens mozgásban vannak, mind egyéni, mind csoportszinten, konstrukciós és dekonstrukciós erők alakítják állandóan. Többek között ebből is levezethető konstruált volta, még akkor is, ha ez a konstruáltság sokszor igencsak látens. Mikor etnikai, nemzeti stb. identitásról beszélünk, amikor ezeket vizsgáljuk, akkor nem is annyira a fogalomhalmaz „belsejéről” tudunk beszélni, vizsgálódásaink szempontjából sem ez a releváns, hanem sokkal inkább ennek a halmaznak a határaitól. Ezek azok a határok, amiket az egyén és/vagy a csoport egyfolytában épít és leépít, a saját maga köré vont határok, és a mások által köré vont határok definiálják őt. Így aztán az etnikai identitás sohasem adott, nem stabil, egyfolytában felépül, a határok megvonásával és folyamatos átrajzolásával, a „mi” és „ők” kategóriáinak mindig is csak sejtelmes körülhatárolásával. A szociálpszichológia az identitást klasszikusan „kétélűnek” tekinti, egyéni és kollektív formáiról beszél, az etnikai identitást pedig ebben a logikában a kollektívhez csatolja.⁹ Az etnikai/nemzeti identitást mégis, továbbra is „kétélűnek” kell tekintenünk, mert csoportszinten is az egyéni eredők összeadódása eredményezi, még ha ez az összeadódás egy csoportkohéziós erőterben is történik (bár ez az „erőtér” nyilván nem a priori adott, de nem *csak* az etnikai identitás hozza létre, így aztán nem a tyúk és tojás esetével van dolgunk). A határokat ugyanakkor két oldalról építgetik, az *ingroup* belülről, és az *outgroup* kívülről. Ezek a határok pedig nem feltétlenül esnek egybe, sőt. Másrésztől a különböző kategóriák, pontosabban a csoporttagok mentális síkján létező különböző hívószavak (*sváb, magyar, katolikus, gazdag, szegény, szorgos, lusta stb.*) másféle határokat rajzolnak, amely határvonalak, ha különböznek is, mégis összefüggenek, megfelelő távolságból nézve ugyanazt a területet jelölik ki.

Külön kell kiemelnem Bindorffer Györgyi munkásságát, hiszen az ő etnikai és nemzeti identitásra vonatkozó kutatásai nagy mértékben rímrelnek jelen dolgozat témájával¹⁰. Bindorffer kidolgozza a kettős identitás elméletét, melyben elkülöníti az etnikai és a nemzeti identitást. A dunabogdányi svábok identitáskonstrukcióit kutatva megállapítja, hogy a közösség tagjai szituatív módon „használják” sváb etnikai és

---

⁷ Barth 1996

⁸ Bourdieu 1985

⁹ Péter 2005, 39. o.

¹⁰ Bindorffer 1997, 1998, 2000, 2001.

magyar nemzeti identitásukat. Bindorffer rendszerében a nemzeti identitás azonban szorosan kapcsolódik az állampolgársághoz, és az államnemzeti koncepció képezi alapját. Ez a mi esetünkben semmiképpen sem áll, hiszen Mezőfény lakossága jó ideje román állampolgárságú, tehát a feltételezett magyar nemzeti identitásnak is más fogalmi talaja kell, hogy legyen. Kísérleti jelleggel és átmenetileg azonban, legfőképpen Bindorffer kánonjára támaszkodva feltételezem a mezőfényi svábság kettős identitását, melyet ugyancsak sváb etnikai és magyar nemzeti identitások képeznek, hangsúlyozva természetesen, amit Bindorffer Györgyi is, hogy „a kettős identitás struktúrája, dimenziói akár településenként is változhatnak a történelmi háttér, a földrajzi elhelyezkedés, a gazdasági környezet, a mobilitási lehetőségek, a megőrzött kulturális hagyományok, a vallás és nem utolsósorban az etnicitást üzletként kihasználó érdek függvényében.”¹¹

2. Sváb falu – magyar falu

A 2002-es romániai népszámlálási adatok azt mutatják, hogy Mezőfény egy heterogén etnikumú, vegyes falu: 1045-en vallották magukat magyarnak, 783-an németnek, 53-an románnak, egy személy pedig ukránnak.¹² Ha egy laikus ránéz ezekre az adatokra, nem ismervén közelebről a helyi viszonyokat, azt gondolná, hogy egy partiumi magyar faluról van szó, mely igen jelentős német-sváb kisebbséggel rendelkezik. Ez teljesen ellentmond annak, hogy mi a helyismeretre alapozva, valamint a csekély szakirodalom megállapításaira támaszkodva, többek között a Teiszler-féle besorolás alapján¹³ Mezőfényt homogén sváb településnek mondtuk, annak is tekintjük.

Érdemes végigvenni az egyéb ismert népszámlálási adatokat is, megnézni, hogyan alakult a bevallott nemzetiségek aránya a történelem folyamán, azokban az időszakokban, ahonnan adataink léteznek¹⁴:

Év	Magyar	Német
1880	100	1041
1890	143	1181

¹¹ Bindorffer 2001, 16. o.

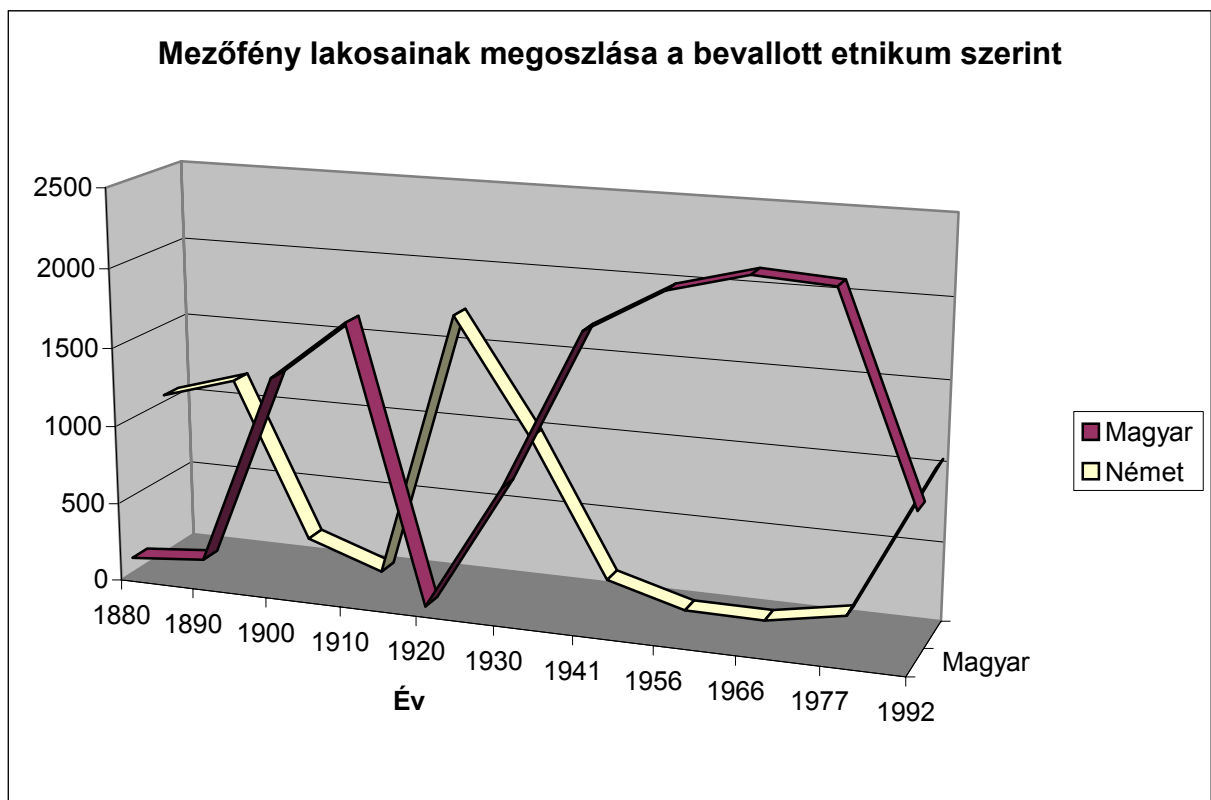
¹² 2002-es romániai népszámlálási adatok. Forrás: <http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=3&id=2154>

¹³ Teiszler1973, 13.o.

¹⁴ Varga E., <http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=2251>

1900	1363	185
1910	1748	22
1920	13	1724
1930	820	998
1941	1821	140
1956	2100	3
1966	2228	0
1977	2199	90
1992	941	1057

Látható, hogy a különböző évekből származó adatok valóban ellentmondanak egymásnak, esetenként tíz év alatt magyar homogenitású faluból német homogenitásúvá válik a település, máshol az adatok kiegyenlítődnek, például a mai, kortárs helyzethez hasonlóan, az értékek így oszcillálnak. Ha az adatokat egy grafikonon ábrázoljuk, megfigyelhetjük, hogyan alakulnak ki bizonyos időszakokban "csúcspontjai" az egyik vagy a másik nemzetiségnek, illetve metszéspontokat is észrevehetünk:

A kiindulópont a német falu képe, mikor a lakosság elsöprő többséggel vallotta magát németnek, illetve svábnak. Ezek után a helyzet megfordul, 1910-ben a magyarság dominál, majd mindössze tíz év múlva, 1920-ban ismét a német identitás. A második világháború után, egészen a rendszerváltásig újra színmagyar településként tűnik fel Mezőfény, majd a helyzet újra instabilizálódik. Érdekes, hogy a metszéspontok amúgy egybeesnek a közösség kollektív emlékezetében megőrzött sváb-magyar ellentétek akkutizálódásának időpontjaival. A "nagy sváb-magyar háborúságot" a megkérdozettek vagy alkalmi beszélgetőtársak egyként az 1930-as évekre teszik, ez a névmagyarosítások, tettegességek időszak, a nyelvváltás legfájdalmasabb emlékéti etapja. Az első világháború időszakának etnikai színezetű lokális villongásait ugyan elhalványítja ez a bizonyos "nagy háborúskodás", de szórványos emlékek még meg-megjelennek róla. A mai, kilencvenes évektől kezdődő helyzet sem mentes a főleg politikai motivációjú ellentétszítástól, bár a kérdés nyilvánvalóan nem egyszerűsíthető le ennyire. Mindenesetre a leghevesebb vitahelyzetek valóban a kilencvenes évek első felében voltak. A grafikon első metszéspontjával kapcsolatban (a tizenkilencedik század legvége) semmi konkrétat nem tudunk elmondani, tehát az, hogy ez is egy ilyen jellegű konfliktusgóc lenne tisztán hipotetikus.

Ezt a különféle népszámlálások során kiütköző formális identitáscsereberélést több szempont szerint is megpróbálhatjuk megközelíteni, értelmezni. Az egyik a politikai-történelmi kontextus lenne, ami megmagyarázná azt is, miért mondjuk formálisnak a nemzeti-etnikai identitás ide-oda csapódását. „A hazai németségben belüli kollektív tudathasadás okát a társadalmi fejlődésben kereshetjük.”¹⁵ Valószínűsíthető, hogy az adott korszakok politikai elitje, annak elvárásai és sugalmi, az adott történelmi korszak tudata sokkal jobban befolyásolta azt, hogy egy népszámlálási szituációban az alárendelt helyzetben lévő egyén milyen nemzetiségűnek vallja magát, mint a tulajdonképpeni, valós nemzeti avagy etnikai identitást. Erre nyilvánvaló példa, hogy a Második Világháborút követő, német származásúakat tömegesen Szibériába való deportálás után, a németek kollektív bűnösségét súlykoló korban a sváb anyanyelvű, magyarul akár nem is tudó emberek sem vállalták fel németségüket. (Hogy miért magyarnak vallották ugyanakkor magukat a Román Állam keretein belül, az egy másik érdekes kérdés. Talán igazolhatja a sváb etnikai identitás mellett egyszerre létező stabil magyar nemzeti

---

¹⁵ Hutterer 1973, 110. o.

identitás koncepcióját.) Egy másik szempont lenne, ami nem is zárja ki az előzőt, hogy a népszámláláson megvallott nemzetiség mégis csak az ilyen jellegű identitás közvetlen reprezentációja. Nyilvánvaló, hogy bármilyen vonatkozású, bármilyen fajta identitás, identitáskonstrukció sokkal komplexebb annál, semhogy egy kérdőíves válaszadás igen/nemjével, egyszavas válaszával, merev kategóriájával kifejezhető lenne. De evvel együtt is ezekből a paradox adatokból következtetni lehet egy, a mezőfényi közösségben már a tizenkilencedik század vége, húszadik század eleje óta biztosan létező identitásválságra, vagy legalábbis a nemzeti és/vagy etnikai identitás közösségi szinten nem igazán jellemző¹⁶, önmagához képest való instabilitására.

A mezőfényi lakosság bevallott nemzeti identitásainak történeti kronológiájában a legelső időszak a telepítéstől a kiegyezésig tartana. Erről az időszokról gyakorlatilag nincsenek adataink, de különösebb kockázat nélkül feltételezhetjük, hogy svábságuk „háborítatlan” volt. Ezután egy magyarosodási folyamat következne, még mindig csak hipotézisek szintjén. Azt mindenesetre el tudjuk mondani, hogy a 19. század végén egész Magyarországon létezett egy, a németek körében lezajlott névmagyarosítási *boom*.¹⁷ A következő pont Trianon. Ekkor Mezőfény Romániához csatlakozik, a faluban kötelezővé teszik a német nyelvű oktatást, megindul egy, legalább is látszólagos németbarát politika. Ez az egész azonban pontszerű marad, egy kiugrás, hiszen a következő, két világháború közti időszak a kiegyenlített német-magyar identitás, és a konfliktusok időszaka. Ebben a korszakban egyszerre hat az értelmiség és a római katolikus egyház poszt-trianoni magyar nacionalizmusa, valamint a hitleri Németország határokon túli németiséggel való különös törődése. 1941-től, *a második magyar időben*, ahogy beszélgetőtársaim sokszor megfogalmazzák, azonban érdekes módon a német nacionalizmus visszaszorul, és tulajdonképpen ez a névmagyarosítások időszaka is (bár a kollektív emlékezet nem így tartja, de a tények ezt igazolják). Ezek után ismét egy zárójelbe tett kiugrási pont következne, amiről azonban nincsenek konkrét adataink. A második világháború vége felé, főleg 1943 – 44-ben sokan szoros kapcsolatban álltak a német hadsereggel, sok falubeli lépett be a Volksbundba és az SS-be is, bár ezekkel kapcsolatban nagyon nehéz szóra bírni a mezőfényieket. Ezen a ponton talán sejthetünk egy újabb németiség felé való közelítést. A német hadsereg visszavonulásakor tömeges kivándorlás indult meg a faluból Németország felé.

---

¹⁶ Bindorffer 2001

¹⁷ Kozma 2002, 70. o.

A következő trauma a szibériai munkatábor, mikor a felnőtt lakosság nagy részét deportálták a kollektív bűnösség elve alapján. „Míg 1944 előtt a németiség a nem magyar etnikai hierarchia csúcsán állt, annyira, hogy 1940 ősze és 1944 vége között a nominális „visszanémetesítés” lehetőségének történelmileg egyedülálló előjogát élvezte, addig helyzete 1944 után az összes allogén csoport között a legkedvezőtlenebbre fordult, hiszen többségüket a szovjetunióbeli kényszermunkára hurcolás, a vagyonvesztés, a Németországba való erőszakos kitelepítés, s ezzel a teljes létbizonytalanság konkrét kockázata fenyegette. A „németiség” jelentéstartalma sajátos privilégiumból, társadalmi tőkéből egy csapásra hátránnyá változott, amelytől, illetve amelynek látszatától ezek után aki csak tehetett, meg akart szabadulni.”¹⁸ Bár az idézet világháború utáni időszakra vonatkozó megállapításai már nem vonatkoznak az általunk tárgyalt területre, lévén akkor az már ismét Románia része, de nagy részük mégis áll a mi esetünkben is. A 89-es rendszerváltást követően sokan újrafelfedezik svábságukat, ekkor azonban már a nyelvcserre bekövetkezett, az akkulturáció igencsak előrehaladott. A sváb, német identitást ekkor konkrét gazdasági érdekek is befolyásolják. Igen érdekes tény, hogy a Szatmár megyei svábok kimaradtak a kommunista rezsim szászokat és bánási svábokat való kiárusításából. A kilencvenes évek elején viszont újabb migráció következett Németország felé, arányaiban is nagyobb, mint az előző. A német letelepedési engedély megszerzésének folyamatában nagyon sokan újrafelfedezték sváb származásukat, kultúrájukat, aki tudta, egykori anyanyelvét is. Sokan elevenítették fel svábtudásukat, beszédképességüket, aktivizálták passzív tudásukat a temesvári német nagykövetség kivándorlási procedúrájához tartozó német irodalmi nyelv helyett a svábot is elfogadó interjúorozatai révén.

1720 – 1867	stabil sváb identitás
1867 – 1918	magyarosodás
Trianon	a svábság újrafelfedezése
1918 – 1941	egyszerre ható németesedési és magyarosodási folyamatok, a „sváb – magyar háborúskodás”
1941 – 1944	magyar identitás felerősödése
(1944)	(német identitás felerősödése)
DEPOR	TÁLÁS

¹⁸ Kozma 2002, 44 – 45 o.

1944 – 1990	stabil magyar identitás
1990 -	Identitásbeli instabilizálódás

3. Magyar család. Sváb család?

Az általam vizsgált család identitáskonstrukciói ehhez képest egyszerűbb képet mutatnak, látszólag. Az elmúlt népszámlálásokon mindannyian magyarnak vallották magukat. Az általam feltett, erre vonatkozó kérdésre is kertelés nélkül vágták rá a család mindegyik tagja, hogy ő magyar. A reprezentációk szintjén, a mindennapokban és az ünnepeken való kultúrahasználatban (a szó minél tágabb jelentése szerint) azonban, ha a három generáció tagjainál eltérően is, de kettős identitást érhetünk tetten, amint egy picit mélyebbre ásunk.

Az „első generáció” képviselője a családban Tempfli M., magyarnak tartja magát. A magyarságát egyértelműen a nyelvhasználathoz kapcsolja, magyarul beszél, tehát magyar. Ugyanakkor tudatában van, annak, hogy az életét *sováb módra* éli. Sváb nyelvtudása teljes mértékben passzív, ezt a passzív nyelvtudást ugyanakkor jónak találja: *Nincs olyan szó, amit nem tudok, vagy nem értek, de nem jöt a nyelvemre, tehát nem tudtam olyan fojamosan megtanulni.* Férje azonban még folyékonyan beszélt svábul. *Hát, a B. tata hogy tudot svábul, hát az úgy beszélt svábul, mint a fene.* Rákérdezésre végül is megfogalmazza kettős identitását, úgy tartja magáról, hogy **ő sváb is, magyar is.**

A „nulladik generációnál”, tehát például Tempfli M. szülei esetében úgy tűnik, még fordított a helyzet. A beszélt nyelv még a sváb, és ha a bevallást, a direkt verbális reprezentációt valóban ez határozza meg, akkor valószínűsíthetjük, hogy esetükben sváb domináns identitás létezett. Gyermekükkel azonban már inkább magyarul beszéltek, a magyar identitás is erős kellett, hogy legyen. A két generáció közti váltást nagyon nehéz, majdnem, hogy lehetetlen megragadni. Igazából csak beszélgetés közbeni „elszólások” utalnak rá valamelyest: *Na és akkor bejött a Horthy Miklós, de az nem sokáig uralkodott aztán, és akkor letünk magyarok.*

Mikor a svábokra és a magyarokra vonatkozó sztereotípiákra kérdeztem rá, egyértelműen a svábokról beszélt „mi”-ként, a magyarokról pedig „ők”-ként. A svábok tulajdonságait pozitív autosztereotípiaként, a magyarokéit inkább negatív heterosztereotípiaként fogalmazta meg. Mikor a „milyenek a svábok?” kérdés

elhangzik, a legtöbb beszélgetés során érdekes módon egy Károlyi Zsuzsanna férjéhez intézett levelének részlete kerül elő: *Azt írta az urának, hogy nagyon nagyon dógos níp, csak nagyon szapora.* A faluban már szállóigévé vált idézet megfogalmazza a svábok leghangsúlyosabb szterotíp tulajdonságát (mely ugyanilyen hangsúlyos a svábokról szóló heterosztereotípiákban is): szorgalmukat. Megjelenik ugyanakkor benne egy másik markáns tulajdonság, ami azonban csak a húszadik század közepéig volt jellemző: a gyerekek igen nagy száma a családban.

Tempfli M. autosztereotípiái is a szorgalom alaptulajdonságából indulnak ki, egyszerre jeleníti meg hasonlatokban a svábok és magyarok ismérveit. *A reformátusok nem ojan dógosok azír, mint a sovábok.* Vagy: *Ojan tisztábak, az egisz udvar, a környezet.* Ezek a pozitív tulajdonságok (munkaszeretet, rendezettség, tisztaság stb.) bizonyos beszédhelyzetekben akár közvetlen módon is etnicizálódhatnak, a következő idézet kontextuális jelentése például az, hogy Kálmánd község lakosai, bár magyarosabbak, azért mégis csak svábok: *A Kálmánd. Azok magyarul beszílnek a kálmándiak, meg ojan magyarosok azok, nem ojan svábosok, de szép az udvarjuk nekik, szóval nagyon rendben van nekik.*

Feltétlenül szót kell ejtenünk arról, hogy Nagykároly környékén az etnikai identitás gyakorlatilag elválaszthatatlan a vallásitól. A magyar falvak reformátusak, a katolikus falvak mind sváb telepítések, kivétel nélkül. Beszélgetéseim során gyakran előfordult, hogy nem „magyarokként”, hanem „reformátusokként” említik a másik csoportot. *(Fényen még egy templomtorony van. Mindig azt mondják, hogy ahol egy templomtorony van, ott még békeség van. De Csomaközön tudod mán mindenféle van, tehát ot református van, katolikus van, román van, ott mán háromféle van.)* Önmagukat viszont általában *sovábként* nevezik meg. Érdekes, hogy fordított helyzetben is hasonló a megnevezések játéka. Egy Nagykároly melletti református magyar községben, Börvelyben egyik adatközlő a svábokról „katolikusokként” beszélt, viszont saját magukról „magyarként”.

A vallási identitás illetően erőssége, a mai csángó helyzethez hasonlóan, fontos szerepet töltött be az akkulturáció és nyelvcseré folyamatában. Az egyház magyarosító attitűdje egyértelmű. Mezőfényen a harmincas években tiltotta be az akkori pap a templomban való német imádkozást. „[A]z állam intézményes egységesítését az etnikai csoportok leggyakrabban erőszakos asszimilációként élik meg, a valláson mint kulturális rendszeren keresztül érvényesülő egységesülés,

mintaátvétel érzelmileg meghatározott integráló folyamat.”¹⁹ És mint ilyen sokkal hatásosabb. Főleg, ahol az etnikai és/vagy nemzeti identitás „összenőtt” a vallási identitással.

A „második generációban” a helyzet kényesebb. Tempfli G., M. fia nehezen beszél ilyen jellegű identitásáról. Egyértelműen magyarnak tartja magát, de büszke svábjellegű kultúrájára is, büszkén beszél arról, milyen sok sváb szót ismer. Rákérdezésre ő is egyfajta kicsavart kettős identitást fogalmaz meg, édesanyjával ellentétben úgy gondolja, hogy ő **sem sváb, sem magyar**, egyik sem igazából. Felesége, Tempfli I. határozottan magyar identitású, az ő esetében nem is beszélhetünk kettősségről, a svábokat outgroupként kezeli. Ő származás szerint is félig sváb, édesapja magyar volt, gyermekkorának első felét nem Mezőfényen töltötte, hanem édesapjának szülőfalujában. Ezekkel együtt is szerves része a csoportnak, életét Mezőfényen élte le, a település jellegzetes tájszólását használja, táplálkozáskultúrája, munkakultúrája stb. nem tér el másokétól. Viszont azt fogalmazza meg, hogy „idegenségét” mai napig érzékeltetik vele, outsider státusát ellenállásként erősíti, mivel az adott és megváltoztathatatlan a közösségben.

Tempfli I. sztereotípiái így negatív heterosztípiák. Kívülről ítéli meg a svábok jellegzetességeit, elsődleges tulajdonságként a felszínességet jelöli meg esetükben. *A svábok másképp gondolkodnak, tehát mindent a látszatnak. Ezt nem szeretem bennük. Képmutatók, egyszerűen, én anak tartom.* Szorgalmukról ő is elismerően szól (*Dógozni azt tudnak*), azonban ezt a tulajdonságot is inkább negatív megvilágításba helyezi, negatív következményeivel számol: *Az igazi magyar ember [sic!] az azt mondja, hogy éljek is mán egy kicsit.* És: *Csak gyűtenek, gyűtenek, és egy az egybe megvonják maguktól.*

A „harmadik generáció”, Tempfli E. és Cs. már az év nagy részét Budapesten töltik, mára igazából már látogatóba járnak haza a szülői házba, ez főleg Cs. esetében igaz. Úgy tűnik, hogy számukra az etnicitás mint olyan irreleváns, nem tartják fontosnak, hogy valakit *minek neveznek*, a nemzetiség fontosságát veszti egyfajta globalizációs erőterben. Magyarnak tartják magukat, édesanyjukkal ellentétben azonban „mi”-ként beszélnek a svábokról, és ugyanazokat a pozitív sztereotípiákat forgalmazzák, melyekkel fentebb találkoztunk. Sváb nyelvtudásuk gyakorlatilag nincs, passzív szinten sem, a helyi magyar nyelvjárásba szervezesebben beépült

---

¹⁹ Bindorffer 2001, 113. o.

néhány száz sváb szót azonban még ismerik, családi környezetben használják is. Következtetésünk hasonló kell, hogy legyen, mint Bindorfferé: „A különböző generációk nem tökéletesen ismétlik elődeiket, hanem szelektíven internalizálják az etnikai tudáskészletnek modernizálódott jelenük életmódjába, életvitelébe beilleszthető elemeit.”²⁰

A család tagjai mindannyian vállalják svábságukat valamilyen szinten, egyikük sem tiltakozik, ha kívülálló, például a református magyarság tagjai „sváb”-nak nevezik őket, ez alól még I. sem kivétel. „Az etnikum rokonsági, illetve fiktív rokonsági kapcsolatoknál tágabb rendszer, tagjai összetartozásuknak tudatában vannak, ezt ki is fejezik, „etnonim” használatával különböztetve meg magukat más közösségektől. Az etnikum tagjainak együttműködése a mindennapok és az ünnepek egészét átszövi. Az etnikai öntudat szimbolizálja az etnikum különállását.”²¹ Eszrint a definíció szerint például ki lehetne jelteni, hogy a Tempfli család tagjai igenis svábok, a közösség egyéb tagjaival való összetartozásuknak tudatában vannak, ezt kifejezik etnonim használatával, mindegyikükben létezik egyfajta etnikai öntudat. A családtagok válaszadási kényszerhelyzetben magyrnak vallják magukat, mivel az anyanyelvet tekintik annak a faktornak amely a kinyilvánítandó nemzeti identitást meghatározza, azonban meglévő sváb etnikai identitásukkal számolnunk kell. „A sváb nyelv fontosságának csökkenése vagy elvesztése azonban nem jelenti egyúttal az etnikai identitás elvesztését is, csupán a nyelv gyengülő szerepét jelzi.”²²

A sváb jellegű kultúra legerősebben és legegységesebben fennmaradt összetevője a táplálkozási rendszer. Teljesen eltér a szomszédos magyar települések táplálkozáskultúrájától, mind rendszerében, mind az egyes ételek szintjén. Az egyik jellegzetes sváb étel a *strudli* (olajban kisütött, különlegesen gyúrt, lekvárral, burgonyával, túróval töltött táskácska), mely reprezentatív szerepet tölt be a Nagykároly környéki sváboknál, idetítésjelző funkciója is van. Évente rendezik meg valamelyik sváb faluban a „strudlifesztivált”, egyik évben valamelyik romániai faluban, a következőben Vállajon, a határ magyarországi oldalán lévő, sváb jellegét még őrző településen. (Mérk nem kapcsolódik be a strudlifesztivál körforgásába, és általában a sváb faluközi megmozdulásokba: búcsújárás, falunapok stb.) Ezen a fesztiválon összegyűlnek a sváb eredetű falvak lakói, rezesbandái, táncsoportjai,

---

²⁰ Bindorffer 2001, 29. o.

²¹ Bakó 2002, 88. o.

²² Bindorffer 2001, 61. o.

egyfajta „svábtalálkozóként” is funkcionál. A család tagjai nemcsak a búcsújárásoknak rendszeres résztvevői, ezekre a strudlifesztiválóokra is ellátogatnak. De a jellegzetes sváb táplálkozáskultúra is jellemzi a Tempfli családot, az asztalra kerülő ételek döntően hagyományos sváb ételek. Mikor rákérdeztem, hogy mi jellegzetesen sváb általában az életükben, az első válasz mindig az ételre vonatkozott, egyfajta reprezentativitása magának a táplálkozáskultúrának is van.

A másik stabil, szembetűnő kulturális sajátosság a Nagykároly környéki svábok magyar (!) nyelvjárása. Teiszler Pál a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején részletesen foglalkozott a nyelvjárás fonetikájával, ő állapította meg a környező magyar dialektusoktól való eltérő jellegét, egyáltalán létezését. „A XIX. és XX. század fordulóján a Szatmár megyei svábok körében megindult gyors nyelváltási folyamat olyan sajátos nyelvi helyzetet teremtett, amelynek eredményeként a nyelvi részrendszerek mindegyikének szempontjából egy új, sajátosan egyedi magyar nyelvjárás alakulatról beszélhetünk.”²³ A nyelvjárás fonetikai, egyben legfeltűnőbb sajátossága, hogy nem ismeri a hosszú mássalhangzót, azokat minden helyzetben röviddel helyettesíti (*kető, semi* stb.): „A fonémaállomány szempontjából a sváb eredetűektől beszélt magyar nyelvjárás változatra feltűnően a mássalhangzóállomány eltérése jellemző. Mint már máshol jeleztük, a nyelvjárásnak sem fonológiai, sem fonetikai szempontból vett hosszú mássalhangzó állománya nincs.”²⁴ Jellemző, a környező dialektusokhoz hasonlóan, az erős diftongizálás. A nyelvjárás egyéb, más szinteken létező sajátosságai jórészt germanizmusok, egykori nyelvi inetrferenciák termékei. Különleges a birtokos személyjel/személyrag használatának hiánya, ezt németes megoldással pótolják: *miénk ház* a „mi házunk” helyett. A lexémák szintje a leggazdagabb sváb „emlékekben”, rengeteg sváb szót használnak a mindennapi beszédben, magyar nyelvi szabályok szerint (*Ad ide a tisládlumpát, töröljem meg a kezemet, mer hátul vótam gremáhálni, és tőtsél egy kentlibe dikimilt.* Azaz: „Add ide a kendőt, töröljem meg a kezem, mert hátul voltam az állatokat megetetni, és töltsél egy kannába aludtejet.”) A Tempfli család mindenik tagja ezt a nyelvjárást használja, legkevésbé talán a harmadik generáció képviselőit. Ám mikor otthon tartózkodnak, náluk is megfigyelhető, hogy fokozatosan egyre inkább ezt kezdik használni. Identitásjelző funkciója nincs a nyelvjárásnak, mivel használata nem tudatos, nem is

---

²³ Teiszler 1973, 5. o.

²⁴ uo. 153. o.

kontrollált, sajátossága miatt azonban bizonyos mértékű tudattalan és indirekt reprezentatív funkciót mindenképp tulajdoníthatunk neki.

A besorolások érdekes játékaival van dolgunk, mikor az egykori német telepesek „sváb” kategóriához való viszonyát vizsgáljuk. A heterodefiníció egységes, Nagykároly környékén, ha valaki valamelyik sváb eredetű faluból származik, akkor sváb, axiómaszerűen. Az autodefiníció ugyanakkor heterogénnek is mutatkozik bizonyos kontextusokban, miközben a kulturális tényezők is homogenitásra utalnak.

A svábokról való általános heterosztereotípiák nem feltétlenül negatívak Nagykároly környékén. Kulcskategóriái a szorgalom, dolgoosság és a gazdagság. Ebből a sorból talán a gazdagság az, ami érdekesebb, meglepőbb lehet, de általános véleményként él, hogy a svábok gyűjtögető és aszketikus életmódjuk miatt vagyonosak, és egyre vagyonosabbak. Tény, hogy a sváb községek nem csak a megye, hanem Románia falvainak gazdasági toplistájában is szerepelnek. Az erdélyi magyar szociológiában kurrens elszegényedési folyamatok széles körű kutatása, valamint az ezzel összefüggésben is futó romakutatások mutatnak rá, hogy „Romániában akárcsak a térség többi országában az etnicitás kapcsolatban áll a szegénységgel”²⁵. De megpendíthetjük akár azt is, hogy a gazdagság és etnicitás is összefüggést mutat, vagyis hogy a gazdasági helyzet és az etnikai kategóriák között létezik a kapcsolat. Érdekes adalék, hogy *német* nemzeti kategóriához (semmiképp sem a *sváb* etnikaihoz) a második világháború alatt viszont éppen a szegénység státusa kapcsolódott, a német nemzeti szocialista mozgalmak helyi aktivistái a szegény rétegből kerültek ki. (*Nem sokan mentek SS-nek. Inkább a szegénység. Nem vót kilátás, nem vót föld, és azok mentek.* – Tempfli M.) Ez azonban csak egy rövid, atipikus időszak érdekessége, mely mégis inkább a szélsőségek és a szegénység kölcsönhatását mutatja.

4. Többszörös identitás

Felvetődik a kérdés, hogy a Szatmár megyei svábokban miért a magyar, és nem a német nemzeti identitás alakulhatott ki? A tizenkilencedik század első felében a német polgárságnak „[a] rendi társadalom helyi béklyóiban egyetlen lehetséges gazdasági, politikai és társadalmi szövetségese, sajátos kivételektől eltekintve, nem a hazai német parasztság volt, hanem a magyar kishemesség, amely egyre

---

²⁵ Péter 2005, 33. o.

határozottabban fordult szembe a főnemességgel és a dinasztiával.”²⁶ A magyar kisnemességgel való ilyen szimbiózisban a nemzetkonstrukció során a német polgárság gyakorlatilag elmagyarosodik, nemcsak identitásában, hanem nyelvében is. Ily módon a nagyszámú magyarországi német parasztság elveszti értelmiségét. Ennek mind a nemzeti identitásra, mind a nyelvhasználatra kihatása van, a „felfelé” való kommunikációban nem jelenhet meg a standardizált német irodalmi nyelv, a hivatalos nyelvváltozat helyét a magyar fogja tehát betölteni. A nemzeti identitás „megszerzése” is hasonlóan zajlik, a magyarországi német kisebbség a tizenkilencedik század nemzetépítési folyamatait a homogén német nyelvterülettől elszakadva éli át, Magyarországon épít magának (vagy építenek neki) magyar nemzeti identitást.

Evvel együtt is nem lehet nem figyelmen kívül hagyni a német **nemzeti** identitás jelenlétét a Szatmár megyei svábok esetében. Hangsúlyosan jelen kellett, hogy legyen, ha máskor nem, hát a harmincas években, és a második világháborúban. Léteznie kellett, hiszen a népszámlálási kérdés nem a „sváb” kategóriát, hanem a németet teszi megjelölhetővé, és láthattuk, hogy a mezőfényiek választották, és választják ezt a kategóriát. Napjainkban rokonok sokasága él Németországban stabil német nemzeti identitással, ez „hazafelé” is hat. Valószínűnek tartjuk, hogy ez összekapcsolódva az anyagi érdekekkel, a németiség távolról idealizált voltával erősíteni fogja a némettudatot, ha csak egyének szintjén is. Ehhez még hozzájárul a politika, amelynek palettáján a Német Demokrata Fórum lenne hivatott a svábság érdekeit képviselni, és amely párt egyértelműen a német nemzeti identitást forgalmazza, sőt, várja el. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy Mezőfény Románia területén fekszik, lakosai román állampolgárok, annak minden jogával és kötelezettségével, mely óhatatlanul maga után von egy, mindegy milyen színezetű és intenzitású román állampolgári identitást. És az európai állampolgárságról még nem beszéltünk.

A Nagykkároly környéki svábok különleges helyzetben vannak, hiszen magyarok. Végeredményben kettős kisebbségi sorban élnek, a romániai magyarság belső kisebbségeként, egy nemzeti kisebbség etnikai kisebbségeként. Akkulturációjuk előrehaladott, majdhogynem lezárult. Nyelvüket elvesztették. Identitásuk törékeny.

Szakirodalom

---

²⁶ Hutterer 1973, 111. o.

BAKÓ Boglárka

2002 Együttélési viszonyok és az etnikai identitás. In: Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből, Budapest, Akadémiai Kiadó, 87 – 109 o.

BARTH, Fredrik

1996 Ethnic groups and boundaries. Oslo, University Press.

BINDORFFER Györgyi

1997 Nyelvében él az etnikum. Identitás, nyelvi és kulturális reprezentáció egy magyarországi sváb faluban. In: *Szociológiai szemle*, 2:125 - 141.

1998 No Language, no Ethnicity? In: *Review of Sociology*, 143 - 157.

2000 Asszimiláció vagy túlélés. Az etnikai identitás kérdése egy homogenizálódó világban. In: *Kultúra és Közösség* IV: 37 - 44.

2001 Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban. Új Mandátum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

BOURDIEU, Pierre

1985 Identitás és reprezentáció. In: *Szociológiai Figyelő*, 1. szám, 7 – 22 o.

HUTTERER Miklós

1973 A magyarországi német népcsoport. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom* VII., 93 – 134 o.

KOZMA István

2002 Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945 – 1948) In: Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből, Budapest, Akadémiai Kiadó, 41 – 73 o.

PÉTER László

2005 „Romák szegények, senkik vagyunk”. Elemzési kísérlet egy szegény roma közösség etnikai identitásépítő stratégiáiról. In: *Erdélyi társadalom* – 3. évfolyam, 1. szám, 29 – 52 o.

SIPOS Ferenc

1998 Mezőteremről jöttem, Szent-Györgyi Albert Társaság, Szatmárnémeti.

SZARKA László

2005 Identitás és lojalitás nemzetállami konfliktushelyzetei. In: *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*, Budapest, 94 – 119 o.

SZOLOMÁJER József

1926 Mezőfény története, Róth és Komáromy, Nagykároly.

TEISZLER Pál

1973 A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó rendszere, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

VARGA E. Árpád

Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850 - 1992),
<http://varga.adatbank.transindex.ro/>

VONHÁZ István

1908 A szatmármegyei német nyelvjárás hangtana, Budapest.

é.n. A szatmármegyei német telepítés, h. n.